

GAZETECİ HİKMET FERİDUN ES'İN AKŞAM GAZETESİ KÖŞE YAZILARINDA İSTANBUL KADINI VE KADIN TEMSİLLERİ (1930-1934)

REPRESENTATIONS OF WOMEN AND THE ISTANBUL WOMAN IN THE AKŞAM
NEWSPAPER COLUMNS OF JOURNALIST HIKMET FERIDUN ES (1930-1934)

Dr. Öğr. Üyesi Burak YENİTUNA

İstanbul Beykent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-1499-6665, burakyenituna@beykent.edu.tr

ÖZ

Bu çalışma, Stuart Hall'un temsil kuramı ışığında, gazeteci Hikmet Feridun Es'in, 1930-1934 yılları arasında Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazılarını, İstanbul kadını ve kadın temsilleri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. İncelenen yıl aralığı sadece Cumhuriyetçi ideolojinin yoğun bir şekilde inşa edildiği yıllar olarak değil, aynı zamanda toplumun iyi eğitilmiş kadrolarının ideolojiyi yayma görevini üstlendiği bir dönem olarak da bilinmektedir. Dönemin en önemli reformları arasında hiç kuşkusuz kadın hakları da vardır. Cumhuriyet'in ilanından sonra birbiri ardına gerçekleştirilen inkılaplar sonucu kadınlara siyasal, sosyal ve ekonomik haklar verilmiştir ancak bu haklar erkek egemen otoritenin belirlediği sınırlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Kültürel çalışmalar ekolünün önemli isimlerinden Stuart Hall'un temsil kuramının temelini oluşturan, özellikle kastı ve inşacı yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen bu çalışmada, erkek egemen bakış açısının dönemin basını aracılığıyla nasıl üretildiği, gazeteci Hikmet Feridun Es'in yazıları özelinde ele alınmaktadır. Es'in "Bir Çırpıda" köşesindeki gözlemleri; modernleşme, kadının kamusal alandaki varlığı, değişen kültürel anlayış ve moda gibi temalar üzerinden kurgulanmıştır. İnceleme sonucunda, resmi ideolojinin yaydığı anlamın dil aracılığıyla popüler bir gazeteci tarafından esprili bir biçimde yeniden inşa edildiği fark edilmekle birlikte, yazarın eğitilmiş ve çalışan/üretken kadın profilini desteklemesine karşın zaman zaman kadınların yeni rolleri ile geçmişten gelen geleneksel rolleri arasında bir ikilemde kaldığı ve kadınların bazı geleneksel rollerinin sarsılmasından büyük endişe duyduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temsil Kuramı, Hikmet Feridun Es, Akşam gazetesi, İstanbul kadını, Kadın temsilleri

ABSTRACT

In the light of Stuart Hall's representation theory, this study aims to examine the articles penned by journalist Hikmet Feridun Es in Akşam newspaper between 1930 and 1934 within the context of Istanbul women and female representations. The period under review is recognized not only as the years during which the Republican ideology was intensely constructed, but also as an era when the well-educated cadres of society undertook the task of disseminating this state ideology. Undoubtedly, women's rights rank among the most crucial reforms of this period. Following the proclamation of the Republic, consecutive reforms granted women political, social, and economic rights; however, these rights were actualized within the boundaries defined by male-dominated authority. Grounded in the intentional and constructivist approaches of Hall's representation theory, this study analyzes how a patriarchal perspective was reproduced through the media of the era, focusing specifically on Es's column "Bir Çırpıda." His observations are structured around key themes such as modernization, women's presence in the public sphere, shifting cultural perceptions, and fashion. The analysis reveals that while the meaning disseminated by the official ideology was humorously reconstructed through language by a popular journalist, the author experienced a deep dilemma. Despite supporting the profile of the educated and working woman, Es frequently wavered between women's new roles and their traditional roles from the past, harboring significant anxieties regarding the disruption of traditional female roles.

Keywords: Theory of Representation, Hikmet Feridun Es, Akşam newspaper, The Istanbul woman, Representation of women

GİRİŞ

Türkiye’de kadın hakları alanında kıpırdanmalar hiç kuşkusuz Tanzimat Dönemi’nde başlamış olsa da bu hareketlerin, kadınların hem özne olarak ön saflarda yer aldığı hem de siyasi iktidarın sistematik olarak kadın hakları alanını biçimlendirdiği zamanlar 1924 ve 1934 yılları arasındadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında inkılapların gerçekleştirilmesi ve 1930’lu yıllarda inkılapların pekiştirilmesi safhasına geçildiğinden, pek çok çalışmada kadın hakları konusunun Türkiye’de modernleşmenin bir simgesi olarak kurgulandığı vurgulanmaktadır. Ancak inkılaplar sonucunda kadınlara siyasal, sosyal ve ekonomik hakların devleti yöneten erkekler tarafından verilmesi Oğuzhan’ın da oldukça isabetli bir ifadeyle vurguladığı gibi “devlet destekli feminizmi” (2023, s.413) açıkça ortaya koymaktadır. Kadınlar özgür ve eşit yurttaşlar olmalı ancak bunu erkek egemen otoritenin çizdiği sınırlar içinde gerçekleştirmelidirler.

Kültürel çalışmalar akımının önde gelen isimlerinden biri olan Stuart Hall’a göre (2017) temsil, anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiş tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır ve temsilin nasıl işlediğini açıklayan üç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dilin dünyada zaten mevcut olan nesne ya da fikirleri, sabitlenmiş bir biçimde ya da taklit ederek işlediğini öne sürdüğü yansıtıcı yaklaşımdır. İkinci yaklaşım olan kasıtlı yaklaşıma göre ise anlam, konuşan, yazan kişinin dünyaya dair kendine özgü yorumunu dil yoluyla empoze etmesi sonucu oluşmaktadır. Üçüncü yaklaşım olan inşacı yaklaşıma göre, dilin kamusal ve sosyal bir karakteri bulunmakta, ‘şeylerin’ kendi başlarına kullanıldıklarında bir anlamı olmadığı ve anlamın temsil sistemleri vasıtasıyla oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Anlamı inşa eden kişiler, “dünyayı anlamlı kılmak ve o dünya hakkında başkalarıyla anlamlı bir şekilde iletişim kurmak için kültürlerinin kavramsal sistemlerini, dilsel ve diğer temsil sistemlerini kullanan sosyal aktörlerdir” (Hall, 2023, s.36). Özetle temsil insanları ve olayları anlamlandırma biçimidir ve anlam; dil, söylem ve bir toplumda mevcut olan kültürel kodlar aracılığıyla oluşur. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, temsiller vasıtasıyla anlamın kurulduğu en önemli alanlardan biridir. Çalışmada yer verilen ve 1930’lu

yıllarda yayınlanan *Akşam* gazetesi ise hükümetin politikalarıyla paralel bir yayın anlayışı içindedir. Gazete yazarlarından Hikmet Feridun Es, araştırma kapsamında örneklerle de desteklendiği üzere dönemin tanınmış gazetecileri arasındadır. Es’in köşesinde hemen her gün kaleme aldığı yazılarında, zaman zaman şehrin gündelik yaşamında karşılaşp gözlemlediği, bazen de yabancı basından ya da edebi yazılardan esinlenerek oluşturduğu İstanbul kadın temsillerini okuyucusuna aktardığı görülmektedir. Hall’un çerçevesini aktardığı anlamın kastı ve inşacı yaklaşımları dikkate alındığında, bu çalışma ile İstanbul yaşamındaki kadınlara dair Hikmet Feridun Es’in nasıl bir anlam ürettiği daha anlaşılır hale gelecektir.

1. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRK KADIN İMAJI

1930’lu yıllar devrimlerin ve Cumhuriyet ideolojisinin inşa edilme sürecinin yoğun bir şekilde devam ettiği yıllar olduğu kadar, aynı zamanda yayma araçlarının devreye sokulduğu ve sanatçılardan gazetecilere kadar iyi eğitilmiş bir kesimin, toplumun kültürel alanlarındaki dönüşümü için görevlendirildiği yıllardır (Keser, 2021). Bu zaman zarfında yeni rejimin ideolojisini ve mesajlarını hem içselleştiren hem de yaymak için çalışan akademisyen, gazeteci ve yazarlardan oluşan önemli bir kadro bulunduğu gibi resmî ideolojiden farklı düşünenler ise kendilerini “kısa sürede kendilerini aforoz edilmiş halde” (Atabaki ve Zürcher, 2012) bulmuşlardır. Önemli bir değişim ve dönüşümün gerçekleştiği bir ülkede kaçınılmaz olarak uygulanan bu politikaların sebepleri arasında 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik buhran bulunmaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanmaya çalışılan liberal ekonomik politikalar başarısızlıkla sonuçlandığından özellikle 1929 Dünya Bunalımı’nın da etkisiyle, Cumhuriyet idaresi 1930’lu yıllardan itibaren devletçi yönü ağır basan bir sürece girmiştir ve İsmail Cem’e göre iktidar, “uluslararası düzeydeki ekonomik çöküşün etkisinden korunmak için ekonominin dizginlerini eline almıştır” (2010, s.240-241).

Zürcher’e göre (2012) rejimin kurumsallaşması için yaratılan ideolojik araçların en önemlisi Cumhuriyet Halk Fırkası’dır. Fırka’nın siyasal ve

sosyal düzlemde gerçekleştirmeye çalıştığı ulus inşa sürecinde sınıfsız ve çatışmasız bir toplumun hayal edildiği fark edilmektedir. O dönemin düşünce dünyasında yeni Cumhuriyet ideolojisinin yanı sıra sınıfsız toplum hayalinin gerçekleştirilebilmesi için ülkenin geçmiş politik ve kültürel anlayışından arınması, Avrupa modeli ulus-devlet kavramları etrafında yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Devlet tüm unsurlarıyla, toplum içindeki sınıfların varlığını da reddederek, tek bir öznel ulus fikriyle özdeşleşince hem toprak bütünlüğü muhafaza edilebilecek hem de Türkiye, dünya ileri devletleri arasındaki yerini alabilecektir. Ancak daha 1930’ların başında hem Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve ardından Menemen’de yaşanan olaylar toplumda modernizasyona dair stratejilerin yetersiz olduğunu göstermiştir. Özetle genç Cumhuriyet’in, eğitim ve propaganda alanında daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu yüzden 1930’lu yılların başlarından itibaren Halk Fırkası, kendisiyle direkt bağlantısı olmayan bütün sivil örgütlenmeleri feshetmeye başlamıştır.

Cumhuriyet döneminin en önemli reformları kuşkusuz kadın hakları alanındadır. Örneğin Medeni Kanun, kadının toplum içindeki yerine ilişkin yeni çözüm olanakları sunmuş ve bunun sonucunda 1934’te Anayasa’da yapılan değişiklikle birlikte kadınlara eşit yurttaşlık hakkı tanınmıştır (Makal, 1999). Dönemin yayınlarında erkeklere çeşitli öğütlerde bulunduğu fark edilmektedir. O yıllardaki ekonomik ilerlemeye birlikte, bir döneme kadar sadece çiftçilik yapan kadınların tekstilden sigara imalatına kadar büyük sanayi dallarında emeklerinin kullanılmaya başlanması sonucunda, kadınların da artık “eve ekmek getirdiği” (Ahmad, 2009, s.110) vurgulanmış; bu doğrultuda erkeklere kadınların çalışmaları konusunda şikâyet etmemeleri gerektiği aktarılmıştır. Öte yandan yeni rejimin kadın politikalarına ilişkin yapılan araştırmalarda Türk kadınının, batılılaşmanın ana unsuru olarak da kurgulandığı sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin Aksu Bora (2010), Tanzimat’tan bu yana hem modernleşmenin hem de modernleşmeye direncin en önemli simgesinin, hep kadın bedeni ve kadın kimlikleri üzerinden devam ettiğini ifade etmekte ve kurgulanan kadın imgelerinin, aktörlerin kendi politik

hedeflerine hizmet ettiğini belirtmektedir. Ortaylı ise (2018), kadınların 19. yüzyıldan beri belirli ölçüde çalışma özgürlüğüne sahip olduğunu belirterek asıl kırılmanın Cumhuriyet dönemiyle başladığını ve kadınların kendi haklarını almak için örgütlenecek bir kanuni güvenceleri olmadığından haklarının radikal bir biçimde erkeklerce verildiğini ifade etmektedir.

Fakat her ne kadar inkılaplarla birlikte kadınların eğitim, aile ve toplumsal hayatına yönelik düzenlemeler yapılmışsa da öncelik imaj olmuştur (Öz, 2018). Dönemin şartları da dikkate alındığında, inkılaplara karşı ciddi muhalif çalışmaların bulunduğu bir gerçektir. Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi tutucu muhalefetin varlığını bildiğinden geleneklere direkt cephe açmak yerine, geleneğin temellerini zayıflatarak ilerlemek istemiştir ve Ahmad’a göre (2009), 1929 yılında düzenlenen *Miss Turkey* buna en iyi örnektir. Yavuz ise (2019), yurttaş kadınların batılılaşma hedefleriyle paralel bir biçimde sunulduğunu ancak kadın imgesindeki değişime rağmen “kadın/genç kız, yine erkeğin vesayeti altında” demektedir. Keser, *İktidarın Resmi* adlı kitabında tek parti ideolojisinin dönemin ressamlarını nasıl etkilediğini araştırmış ve 1930’lu yıllarda ortaya koydukları eserlerinde tek parti ideolojisinin nasıl yansıdığını çözümlemeye çalışmıştır. Örneğin Ressam Zeki Faik İzer’in, 1933 yılında yaptığı *İnkılap Yolunda* adlı tuval üzerine yağlıboya tablosu hakkında şunları söylemiştir: “Bayrağı taşıyan kadındır, kitabı taşıyan kadındır. Bu kurgu, kadının devrime katkılarını ve kendisine verilen önemi göstermektedir. Kadın hem Batılılaşma hem de milliyetçiliğin simgesi olan göstergelerle birlikte düşünülmüştür” (2021, s.122).

Kandiyoti’ye göre (2011), Cumhuriyet’in inşa edildiği ve kadının modernleşmesinin önünün açıldığı bu yıllarda erkeklerin de rolünde değişimler öngörülmüştür ve babalık yeniden tanımlanmıştır. Otoriter ve mesafeli baba figürü yerini ‘baba’ yakınlığına, eğittiği ve bakıp büyüttüğü kızıyla özel bir bağı olan baba figürüne bırakmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk’ün de evlatlık olarak kız çocuklarını tercih etmesi simgesel bir işaret olarak değerlendirilebilmektedir. Zihnioğlu ise bu kadın imajını “yetişkin olmayan kadın” (2003, s.228) olarak ifade etmektedir ve ona göre, “... soyut bir ‘Anadolu’ kadını motifinin desteklediği ve

yeni yetişecek nesillere dayalı bir tasarımla, Ata'nın 'elinden tuttuğu kadın' Cumhuriyet kadını olarak" (2003, s.229) yaratılmak istenmiş ve dönemin tüm iletişim ortamlarında bu imaj topluma sunulmuştur.

2. DÖNEMİN BASIN ORTAMI VE AKŞAM GAZETESİ'NİN MEŞHUR BİR YAZARI OLARAK HİKMET FERİDUN ES

1930'lar basının artık eskiye oranla kurumsallaşmaya başladığı, gazete ve dergi sayılarının arttığı, gazeteciliğin bir meslek haline geldiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yıllarda ülkedeki ekonomik ve siyasi sıkıntılar nedeniyle basının, hükümete karşı eleştirilerini gün geçtikçe arttırdığı dikkat çekmektedir. Bu durum tek partili Cumhuriyet düzenini rahatsız etmektedir. Goloğlu'na (2009) göre eleştirilerinin dozunu her geçen gün artıran bir basın tek partili Cumhuriyet düzeninin koşul ve kurallarına uydurmak gerekmektedir. Bu bağlamda 1931 yılında yürürlüğe giren Matbuat Kanunu ile basın adeta iktidarın güdümüne girmiştir. Çünkü fotoğrafçısından, muhabirine gazetenin tüm çalışanlarının kimliği hükümete bildirilmek zorundadır ve bu sayede "basında çalışan herkesin denetlenebilmesi sağlanmış olacaktır" (Güngör, 2010, s.110). Matbuat Kanunu ile ülkede hükümetin kontrol ve baskılarının arttığı, muhalif seslerin etkisiz hale getirildiği, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politikalarına 'uygun' olan gazete ve gazetecilerin, belirli bir düzen içinde mesleklerini sürdürmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Akşam gazetesi, 1918 yılında Kazım Şinasi Dersan, Necmettin Sadak, Ali Naci Karacan ve Falih Rıfkı Atay tarafından kurulmuştur. Millî Mücadele'yi var gücüyle destekleyen gazete, Cumhuriyet'in ilanından sonra halkın Batılı değerler ışığında eğitilmesi ve inkılapların topluma benimsetilmesi bağlamında bir misyon üstlenmiştir. 1930'lu yıllarda daha da gelişmiş, ülkenin en önemli gazetelerinden biri haline gelmiştir. Gazete, Kazım Şinasi Dersan tarafından yönetilmekte ve başyazarlığını Necmettin Sadak yapmaktadır. Ayrıca gazetecilik kariyerinde *Akşam* ile tanınmaya başlayan yazarların arasında Vâlâ Nurettin, Hikmet Feridun Es, Cemal Nadir, Sermet Muhtar, Selami İzzet Sedes gibi isimler de bulunmaktadır (Kavaklı, 2005). Gazetenin başyazarı Necmettin Sadak, 1928 yılından itibaren sekiz

dönem Sivas milletvekilliği yapmıştır. Yani mevcut siyasi sistemin içindeki 'gazeteci' milletvekillerinden biridir.

Akşam gazetesinde yazan Hikmet Feridun Es, dönemin tanınmış gazetecilerindendir. Eşi, Semiha Es'in anlatımıyla 1909 yılında İstanbul'da, memur bir ailenin içine doğmuştur. Annesinin, Padişah Abdülhamid dönemindeki paşalardan birinin kızı olduğu için iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Semiha Es, kayınvalidesinin gayet güzel bir Fransızca konuştuğunu ve iyi derecede piyano çaldığını" belirtmekte ve eklemektedir: "Kayınvalidem harika bir İstanbul Hanımefendisiydi" (akt. Karakılıç, 2013, s.78). Hikmet Feridun Es, gazeteciliğe daha lise yıllarında başlamıştır. *Eski Son Saat* gazetesine, Hikmet Şükrü imzasıyla hikâyeler göndermiştir. Solelli'ye göre (2015) Feridun aslında babasının adıdır. Profesyonel olarak ilk yazıları, *Halk* gazetesi için çeşitli okullarda yaptığı röportajlardır. Bu gazeteden sonra çok kısa bir süre *Vakit* gazetesinde çalışmış ve hemen ardından *Akşam* gazetesinde işe başlamıştır. Hikmet Feridun Es'in, Amerika Birleşik Devletleri'nde de iki yıl muhabirlik yaptığı bilinmektedir. *Hürriyet* gazetesinin 7 Haziran 1992 günkü sayısında "Televizyonun bulunmadığı dönemde, Türk okurunun dünyaya açılan penceresi oldu" (1992, s.22) ifadesiyle özellikle gezi röportajları konusunda ne kadar ünlü olduğu belirtilmektedir ve "Modern Evliya Çelebi" olarak anılmaktadır. Bir başka anlatıma göre ise Es, "bilinmeyen dünyayı Türk okuyucusunun gözleri önüne seren" gazetecidir. Basının dışa pek açık olmadığı dönemlerde maceralı seyahat yazıları, büyük ilgi ve zevkle takip edilmektedir (Otmanbölük, 1968). Gazeteci Hincal Uluç, "Çocukluğumuzda televizyon diye bir şey yoktu, biz dünyayı Hikmet Feridun Es'in söyleşileriyle tanırdık" (akt. Uzmay, 2010, s.184) demektedir. 1954 yılında *Çağlayan* Yayınevi tarafından yayımlanan *Aşk Tamtamları* adlı kitabının önsözünde Hikmet Feridun Es, "bunları sadece içlerinde yaşamış, gözleriyle görmüş bir adam, bir Türk gazetecisi sıfatı ile" (Es, 1954, s.5-6) okuyucularıyla buluştuğunu ifade etmektedir.

Hikmet Feridun Es'in "Bir Çırpıda" köşesindeki yazılarında İstanbul yaşamı farklı yönlerden yansıtılmaktadır. Günlük yaşam, değişen değer ve

tutumlar, İstanbullu olma bilinci, eğlence kültürü, kadınlardaki farklılaşma ve güzellik anlayışının değişmesi gibi Es'in çok sayıda konudaki gözlem ve değerlendirmeleri, gazetenin sütunlarında hayat bulmaktadır. O, "Türk toplumunun birçok yönden yaşadığı değişim-dönüşüm ve modernleşme sürecinin seyrini ayrıntılı gözlemlere, izlenim ve anılara dayalı olarak geniş bir yelpazede" (Baş, 2011, s.24-56) okuyucusuyla buluşturmuştur.

3. HİKMET FERİDUN ES'İN KALEMİNDEN KADINLARA DAİR YORUMLAR

Bu çalışmada Hikmet Feridun Es'in seçilmesinin nedeni, dönemin popüler gazetecileri arasında yer almasından ve yazılarında özellikle İstanbul yaşamı ile ilgili gözlemlerine genişçe yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Es'in *Akşam* gazetesindeki yazılarını belirli temalar etrafında toplamak mümkündür. 1930-1934 yılları arasında *Akşam* gazetesinin ulaşılabilen 1246 sayısı taranmış, içeriği doğrudan kadınlar hakkında olan 87 yazı tespit edilmiş ancak çalışmanın sınırları düşünülerek tüm yazılar dâhil edilmemiştir. Hikmet Feridun Es'in söz konusu yazılarındaki moda, kültürel değişim, ev işleri, Batı özentiliği veya çalışan kadın gibi temaları içeren yazıları, birbirinden farklı zamanlarda ama içerik olarak çoğu kez birbirini tekrar ettiğinden, bu çalışmada aralarındaki en iyi örnekler aktarılmaya çalışılmıştır. Hikmet Feridun Es'in yazılarında çoğunlukla İstanbul'un hareketli yaşamında kadınlar ile ilgili yaptığı gözlemler vardır. Bu gözlemlerinde kadınlarda fark ettiği kültürel değişimlere değinmiş, özellikle kadınların modaya tutkularını zaman zaman esprili zaman zaman ise oldukça sert bir dille eleştirmiştir. Şehir hayatında kadınların özellikle toplu taşıma araçlarındaki tavırlarına da dikkat çeken Hikmet Feridun Es, görev bilinci bağlamında beğendiği kadın imajına da yer vermeyi ihmal etmemiş, düşüncelerini açıkça yazıya dökmüştür. Stuart Hall, "dil anlamı nasıl inşa eder?" (2017, s.7) diye sormaktadır. Dil, insanların düşünce, fikir ve duygularını bir kültürde temsil edilmesini sağlayan bir araç olarak işlev görmektedir. Konuşan ya da yazan bir kişinin dünyaya dair kendine özgü yorumu dil yoluyla başkalarına empoze edilebilir ve bu durum temsil sistemlerini kullanan bir kültürün üyeleri olan bireyler açısından belirli anlamların inşa edilmesine

ve içselleştirmesine neden olabilir. Söylemler, "belirli bir pratik konusundan bahsetme ya da onun hakkında bilgi oluşturma yollarıdır; toplumda belirli bir konu, sosyal etkinlik ya da kurumsal alan hakkında konuşma şekilleri, bilgi formları ve onlarla ilişkili davranışlar sağlayan fikirler, görüntüler ve pratikler kümesidir" (2017, s.14). Bu açıdan değerlendirildiğinde söylemi oluşturan bir gazetecinin yani Hikmet Feridun Es'in modernleştirilen bir toplumun okuyucularına aktardığı gözlem ve yorumları oldukça önem taşıyacaktır. Bu bağlamda çalışma nitel bir araştırma olarak tasarlanmış, veriler doküman analizi tekniğiyle toplanarak analiz edilmiştir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada, kullanılan diğer yöntemler gibi "doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir" (Kıral, 2020, s.173).

3.1. Şehir Yaşamında Kadın ve Kadınların Kültürel Değişimine Dair Değerlendirmeleri

Hikmet Feridun Es, "Bir Çırpıda" adlı köşesinde okuduğu, gözlemlediği konular hakkında yazılar kaleme almıştır. 12 Nisan 1930'da kaleme aldığı "Anket Defteri" adlı yazısında genç kızlar arasındaki sinema artistlerine yönelik kartpostal toplama merakından sonra anket defteri yapma merakının da başladığını duyurmaktadır. Bu defterlerden birini incelediğini belirten Es (1930a), okuduğu cevaplardan dolayı şaşkınlığa kapıldığını anlatmaktadır. Örneğin genç bir kızın, "Müstakbel zevcenizde ne gibi meziyetler ararsınız?" sorusuna "Zevcemin iyi bir ev erkeği olmasını isterim. Yani yemek, ütü, çamaşır, çocuk bakımı elinden gelmelidir" şeklinde cevap verdiğini yazmaktadır. Hikmet Feridun Es yazısını "Böyle havai şeylerle meşgul olacağın yerde derslerine çalışsan da bu sene imtihanlarında muvaffak olsan daha iyi olmaz mı? A kızım, hakkım yok mu?" (Es, 1930a, s.3) diyerek bitirmektedir. 23 Nisan 1930 tarihli "Kari-Okuyucu" başlıklı yazısında tramvayda güzel giyimli genç bir adama rastladığını anlatmaktadır. Adamın gazetede ilgiyle bir şeyler okuduğunu ve elindeki not defterine bazı notlar aldığını fark etmiştir. Adamın "Bezelyeli

kebab nasıl pişirilir?" isimli bir yazıyı hem okuyup hem de defterine not aldığını gören Es, duruma oldukça şaşırdığını belirtmektedir "Lakin sonradan öğrendim ki bu zatın zevcesi avukatmış ve yakında mebus olmayı düşünüyormuş. Zevci de şimdiden iyi bir ev erkeği olmaya hazırlanıyor!" (Es, 1930b, s.3).

Hikmet Feridun Es, kadınlardaki moda merakı ve tutkusuna dair çok sayıda yazı kaleme almıştır. Bu yazılardan ilkinde 11 Mart 1930 tarihinde rastlanmaktadır. O günkü yazısında kadınların bir yere giderken kuaförde ruh hallerine göre kirpikler taktırdığından bahsetmekte ve böyle güzellik merakı olan kadınlarla evli olan erkeklere, "böyle bir kadını idare etmek, bir transatlantiği idare etmekten daha güç, daha müşküldür" (Es, 1930c, s.3) mesajını vermektedir. Aslında 1930'lu yıllardan önce, dönemin basınında moda ile ilgili başlayan yayınlar kadınlar üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kadınların giyim kuşamlarındaki değişimler üzerine hazırlanan bir çalışmada, 1930'lu yıllarda kadın kıyafetlerinin yeni bir şekle girdiğinden bahsedilmekte ve "30'lu yılların başında artık bacaklar değil, bolero modası sırt belirginleşmeye başlamıştır. Gündelik elbiselerin bile sırtı yırtmaçlı ve etekler kalçaları iyice saran modellerle hazırlanır" (Ağaç, Çivitçi ve Boğday, 2007, s.7) denilmektedir. Açıkça moda sayfalarını takip eden kadınlar, dönemin basını tarafından batılı kıyafet tarzları konusunda hem bilgilendirilmekte hem de özendirilmektedir. Buna karşın Hikmet Feridun Es'in, kadın giyim stillerindeki değişimi pek de tasvip etmediği fark edilmektedir.

19 Temmuz 1930 tarihinde yazdığı "Saat 14 Tramvayı" başlıklı yazısında, kadınların tramvaya saat 14.00'te akın ettiğini söyleyen Es'in, "günün bu saatlerinde erkekler işlerinin başındadır. Hanımlar ise henüz kalkmışlar ve sokağa çıkmışlardır" (1930ç, s.3) ifadelerinde de görüldüğü üzere erkek-kadın farklılığının sunumu dikkat çekicidir. Es, ayrıca, kadınların 20 dakika süren yolculukta sürekli dedikodu yaptıklarından yakınmaktadır. 2 Ağustos 1930 tarihli köşede "Tayyare Merakı" isimli bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Fransa Tayyare Cemiyeti'nden Mari Marven'in Türk Ocağı'nda kadınlara tayyareciliğe dair bir konferans vereceğini duyurmaktadır. Es, konferansın özellikle erkekleri etkileyeceğini vurgulayarak kadınların gündelik ev ve çocuk bakımı

gibi görevlerini ihmal edeceğini belirtmektedir:

Şimdi hali vakti yerinde olan hanımlar kocalarına: İlle bana bir spor otomobil al... Diye tutturuyorlar, bu konferansı dinledikten sonra da Tayyare isterim de Tayyare isterim... Diye ayak diretecekler... Tayyareyi de alınca, ondan sonra işiniz iştir... Akşam... Saat on... Şöyle bir gece de erken yatıp uyumak istiyorsunuz. Hazır salıncaktaki çocuğunuz da henüz uyumuş... Bir de bakıyorsunuz, bahçenizdeki hangarda bir motor sesi... Zevceniz tayyaresini hazırlıyor. Aşağı iniyorsunuz: Yahu bari çocuğa meme ver de öyle git... Diyorsunuz, zevceniz omuz silkiyor: Ben çocuk uyanıp meme isteyinceye kadar dönerim. Viyana'ya kadar gidip geleceğim... O gece sabaha kadar çocuğa bakıyorsunuz. Tabii zevce hanım ancak ertesi günü akşama doğru avdet buyuruyorlar... (Es, 1930d, s.3)

Bu yazıdan bir gün sonra kaleme aldığı "Nebatlar Nasıl Sevişirler?" adlı yazısında ise koket, yani güzel görünmeye çalışan kadınları hedef aldığı görülmekte ve 'koket' kadınları erkekleri sömürmek isteyen bir sarmaşığa benzetmektedir:

Bu garip, sokulgan samimiyet bol ve çok güzel olan nebatların kendisine mahsus bir yaşayışı vardır... Sarmaşık kendine lazım olan gıdayı kökünden almaz, etrafına sarıldığı ağaçtan alır. Bunun için de o ağacın gövdesine ve dallarına birtakım kökler atar ve bu samimi hareketi ile beline dolandığı zavallının hemen bütün gıdasını emer, bitirir... Ben bunun için sarmaşığı koket kadınlara benzetirim. (...) Alık sarmaşık her gün biraz daha karaduta sarılıyor, karadut da her gün biraz daha ihtiyarlıyor, sararıp soluyordu... Sarmaşık ise bilakis karaduta sarıldıkça biraz da güzelleşiyor, güzelleştikçe biraz daha karaduta sarılıyordu. (...) Nihayet bir zaman geldi ki karadut bir kuru kütük gibi kaldı, yaprakları döküldü, meyvaları düştü. Karadut artık kurumak üzere olduğunu, gıdadan, usareden mahrum kaldığını gören sarmaşık da yanındaki erik fidanına el attı... (Es, 1930e, s.3)

9 Ağustos 1930'daki yazısında ise bir semti gezerken evlerden birinde gördüklerini biraz da alaycı bir üslupla; "Koca kanepeye uzanmış salıncak sallıyor... Salıncak içinde viyak viyak ağlayan bir çocuk... Bu evin bir odası var. Orada da zevce hanım harıl harıl yazı yazıyor. Muhakkak zevcelik vazifelerine

dair bir makale olmalı” (Es, 1930f, s.3) ifadeleriyle betimlediği görülmektedir. 17 Ağustos 1930’da kaleme aldığı “Bu da bir teselli...” başlıklı yazısında, Sirkeci’de tren istasyonunun yakınlarında öğle yemeğini yedikten sonra yaşanan arabalara dikkat ettiğini belirten Es, denize girmek için gelen kadınlarla ilgili gözlemlerini aktarmaktadır. Es, kadınların denize değil de baloya gidiyormuş gibi giyinip süslendiklerinden bahsetmekte ve bu kadınların hiçbirinin çorap giymediğinden yakınmaktadır:

Demek ki sokağa çıkmadan evvel çoraplar çıkarılıyor, en fena elbiseler giyiliyor ve ondan sonra otomobillere biliniyor. Yani evin içinde resimde sokakta hususi giyinmek... Bizim bildiğimiz sokağa gidecek insan giyinir soyunmaz. Hatta İstanbul cihetindeki kadınların çoğu ancak sokağa çıkacakları zaman çorap giymek lüzumunu hissederler... Bunlar da aksi... (Es, 1930g, s.3)

25 Mayıs 1931’teki yazısına “Son zamanlarda insanların garip bir hassası keşfedildi: Cinsi Cazibe” ifadeleriyle başlayan Hikmet Feridun Es, cinsi cazibenin “bilhassakadınları için bir cankurtaran simidi vazifesi” (Es, 1931a, s.3) gördüğünü yazmaktadır. Aynı konuyu 26 Mayıs 1931’deki “Yemekler” başlıklı yazısında da devam ettirmektedir. Es, (1931b) cinsi cazibe kavramının eski güzellik standartlarıyla taban tabana zıt olduğunu belirtmektedir ve 25 Mayıs günkü yazısını aynen şöyle aktarmaktadır: “Bakıyorsunuz faraş ağızlı, kazma dişli, patlıcan burunlu, fincan gözlü bir hanım öğün öğün öğünüyor: ‘Ben güzel değilim amma... Sexe appelim var...’ Ondan sonra aynasını çıkarıyor ve ağzının faraşlığına dişlerinin kazmalığına, burnunun patlıcanlığına, gözlerinin fincanlığına adeta gurur ve azametle bakıyor” (Es, 1931b, s.3). 30 Mayıs 1931’de ise eskiden erkeklerin sevdiği kadından bir tutam saç istediğini ve o bir tutam saçı aşkları nedeniyle kitap arasında sakladıklarından bahseden Es, “kadın vücudundaki portatif kısımlar o kadar arttı, o kadar çoğaldı ki artık hatıra diye saklamak noktai nazarından saçın pabucu dama atıldı” (Es, 1931c, s.3) demektedir.

Hikmet Feridun Es’in, Türk kadını ile ilgili değerlendirmelerinde sıklıkla ‘kadınların görevleri’ ile ilgili vurgular olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan biri annelik üzerinedir. Örneğin 21 Kasım 1931 tarihli yazısında, “eğer nüfusumuzu çoğaltmak

istiyorsak şehirli hanımlar köylü hemcinslerini taklit etmeliler. Amma ne hususta biliyor musunuz? Çocuk doğurmak hususunda” (Es, 1931ç, s.3) diyerek çocuk doğurmanın şehirli kadınları korkutmaması gerektiğini aktarmaktadır. Yine 6 Aralık 1931’deki yazısı 30 kadın ile yapılan bir anket üzerinedir. Ankete katılan kadınların aşk, yenilikler ya da sinema alanında sorulan sorulara uzun uzun cevaplar verdiğini belirten Es, anketçinin “yemek pişirmesini bilir misiniz?” sorusuna kadınların cevap veremediğini vurgulamakta ve yazısında aslında, kadınlara görevlerini hatırlatma amacı taşıdığı anlaşılmaktadır:

Dört kelimelik kısa bir cümle ile cevap veriyorlar: ‘Yemeklerle hiç meşgul değilim!!!’ Bir nokta daha nazarı dikkatimizi celbetti. Hanımlardan biri diyor ki: ‘Yalan hayatın zaruretidir. Yalan söylemedim!’ diyen kimse en büyük yalanı söylemiş olur! İşte bu söze bakarak yemekler hakkındaki sözün de hayatın bir zarureti olmasını temenni ediyoruz ve bununla teselli buluyoruz. (Es, 1931d, s.3)

5 Aralık 1931’deki yazısında genç bir kızın nişanlısı ile konuştuğunu hayal etmiş ve genç kızların evlendiklerinde hiçbir şekilde zorluk çekmek istemediklerini, tek dertlerinin şıklık ve moda olduğunu vurgulamıştır (Es, 1931e). 12 Aralık 1931’de ise tramvayda sürekli karşılaştığı iki genç kız arasında geçen konuşmaları okuyucusuna aktarmaktadır. Gençlerin yabancı özentiliğine kapıldığını vurgulayan Es, kızların hem kıyafetlerinin hem de dillerinin kısa bir zaman içerisinde değiştiğini gözlemlemiştir. Es, “...nerede ise bazıları İngiliz misine benzemek hülyasıyla yüzlerine çiller yaptıracaklar” (Es, 1931f, s.3) diyerek kadınların kendi özlerinden koptuklarını, özentili yaşamaya ve acayip elbiseler giymeye başladıklarından bahsetmektedir. Yine 26 Aralık 1931’deki yazısında İstanbul’da yaşayan kadınlarda gözlemlediği Batı özentiliğini eleştirmektedir. “Bende Türk Tipi Yoktur” başlıklı yazısında kadınların güzellik anlayışının değiştiğini ve kendilerini başka ülke kadınlarına benzettiklerini aktarmaktadır:

Biraz eli yüzü düzgün olan muhakkak bir millete benziyor, kimi Fransız’a kimi İspanyol’a...” diyen Es’e göre Türk kadını kendi güzelliği ile övünmelidir: “Avrupa’da kendisine Türk süsü

vererek geçinen bir sürü türedi sahte Türk Artisti vardır. Memleket güzellerinin kulakları çınlasın ve kendi güzellikleriyle iftihar etsinler. (Es, 1931g, s.3).

Aydın'a göre (2024) o dönemde, özellikle kadın giyim kuşamı açıkça bir statü göstergesi haline gelmiştir ve sokaklar ise devrimin sembollerinin ortaya konulduğu bir sahne olarak düşünülmüştür. Ancak moda, özellikle büyük şehirlerde kadın ve erkeklerde tüketim kültürünü oldukça ileri bir boyuta taşıyarak bireyi, modern zamanı ve mekânı kuşatan bir uzmanlaşmaya zorunlu bırakmıştır. Yine Aydın'a göre (2018), kültürel dönüşümler ne kadar radikal olsa da geçmişi tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Cumhuriyet devrimleri de benzer biçimde geleneği silemediği gibi bir ikiliğin ve yeni melez ilişki biçimlerinin doğmasına neden olmuştur. İşte yazılarında da fark edildiği üzere Hikmet Feridun Es, bu ikili durumun tedirginliğini yaşamakta ve özellikle giyim kuşam üzerindeki bir uzmanlaşmanın milli aidiyete dair hassasiyeti etkileyebileceğinden endişe duymaktadır.

9 Ocak 1932'deki "Var var ama..." başlıklı yazısında ise İzmir'de erkekler cemiyetinin kadınların müsrifliğinden dert yandığını aktarmaktadır. Es cemiyetteki erkeklerin, "Kadınlar erkekleri besili bir kaz gibi yoluyorlar. Kadınlara karşı kendimizi göstermeliyiz" (Es, 1932a, s.3) ifadelerine yer vermekte ve İstanbul erkeklerinin suskunluğuna anlam veremediği belirtmektedir. Yine 19 Ocak 1932'deki yazısında erkekler cemiyetinin amaçlarından bahsetmiştir. Bu amaçlardan bazıları şöyledir:

Kadın müsriftir. Bu israfa çare bulunmalıdır. Aile hayatında ekseriyetle yalnız erkek çalışmaktadır. Kadın akşama kadar evde rahat rahat oturmaktadır. Kadının da erkek kadar çalışmasını temin etmek lazımdır. (...) Bazı kadınlar erkeği zalim, hunhar, sert, kaba bir mahlûk olarak tanımaktadır. Bu kanaati silmek erkeklerin boynunun borcudur. (Es, 1932b, s.3)

6 Ağustos 1932'deki yazısı yine moda üzerinedir. Avrupa'da esmer olma modasının kalktığını duyuran Hikmet Feridun Es, artık genç kızlarda güneşin ve kızgın kumun bozmadığı berrak bir ten arandığını belirtmektedir. Türkiye güzeli Keriman Halis'i örnek

olarak gösteren Es, "plajlarda sırtlarını güneşe, göğüslerini kuzgun kuma verip tavada kızarak patlıcan dilimleri gibi cayır cayır yananlar tam manasıyla yandılar" (Es, 1932c, s.3) demektedir. 7 Ağustos 1932'deki yazısında ise Kadıköy vapurunda seyahat ederken kadın elbiselerini incelediğini belirten Es, yazısına şöyle devam etmektedir: "Mesela bir kostüm görüyorsunuz ki bir kolu var, öteki kolu yarım. Yakasının sağ tarafı var, sol tarafı kopmuş... Göğsün bir tarafında bir süs var, öteki tarafında bir pli... Tenazursuzluk bu senenin modası..." (Es, 1932ç, s.3).

9 Ağustos 1932 tarihli "Güzel olmak için" başlıklı yazısının konusu ünlü Fransız yazar Sidonie Gabrielle Colette'nin ülkesinde açtığı güzellik merkezi üzerine olmuştur. Hikmet Feridun Es, kadınların yaşlanmamak ve sürekli güzel kalabilmek için Madam Colette'nin önerilerini İstanbul'un gündelik yaşamında uygulamaya kalktığında neler olabileceğini esprili bir dille okuyucusuna anlatmaktadır.

Mesela tramvayda şık güzel bir hanım görüyorsunuz; size durup dururken birdenbire dilini çıkarıyor. (...) Bunu sizinle beraber bütün tramvay halkı görüyor. Fena halde kızılıyorsunuz. Tepeniz atıyor. Hanımefendi bu sefer tam gözlerinizin içine bakarak bir kere daha dilini çıkarınca artık dayanamıyorsunuz: 'Rica ederim hanımefendi. Bana hakaret ediyorsunuz.' diye çıkışmaya başlarken şık hanım çantasından bir gazete çıkarıyor ve size uzatıyor. Bu gazetede madam Colette'in beyanatını okuyorsunuz (...) Siz bunu okuyunca deminki hareketinizden dolayı hanımefendiden af dilerken o 17 defa daha dilini ağzından çıkarıp içeriye sokuyor ve bittabi kendinizi tramvaydan güç hal ile yere atıyorsunuz. (Es, 1932d, s.3)

30 Aralık 1932 tarihli yazısının başlığı "Tarhana çorbası kraliçesi" olmuştur. Yazısında okuyucusuna, evlenmek isteyen genç kızlar için İngiltere'de ev kadınlığı müsabakaları düzenlendiğini aktarmaktadır. Çabuk bulaşık yıkama, temiz çamaşır yıkama, erkek elbisesini ütölleme, tarhana çorbası gibi çok sayıda yarışmalar yapıldığını ve bu sayede genç kızların ev işlerine alıştırıldığını belirten Es, "933 kabarık yatak yapmak kraliçesi, bir genç kız için mükemmel bir cihazdan daha cazip bir unvandır. 933

tarhana çorbası kraliçesini 933 güzellik kraliçesine tercih ederler” (Es, 1932e, s.3) diyerek yazısını bitirmektedir. 26 Kasım 1933 tarihli yazısında ise kadınların erkekler gibi askere gitmek istediklerini anlatmaktadır. Kadınların erkekler tarafından zayıf görülmemeleri gerektiğini belirterek konuyu bir anda tramvay gibi toplu taşıma araçlarında kadınlara yer vermeme meselesine çevirmektedir:

Hanımlar nerede ise askere, cepheye gidecekler, düşmanla gırtlak gırtlığa boğuşacaklar, top atacaklar, bomba patlatacaklar, bombardıman edecekler. Biz erkekler bu kadar kudret ve kuvvet gösteren sevimli mahlûklara karşı hala ‘Siz zayıfsınız... Buyurun şu yere oturur...’ diyoruz. Rica ederim. Yer vermek suretiyle zayıf olduklarını yüzlerine vurmak kadınlar için bir hakaret değil midir? (Es, 1933a, s.3)

18 Şubat 1934’teki “Sözde Gençlik” başlıklı yazısı ise annelik üzerinedir. Yazısında kadınların gençlik hevesine tutulduklarından ve bu yüzden annelik görevlerini bile yerine getirmediklerinden dert yanmaktadır:

Annelik en büyük şereftir. Anne olmak bir kadına gurur verir. Küçük çocuğu ilk defa kendisine ‘anne’ diyen bir kadın o günü bayram yapar. (...) Gençlik iddiasında, hiç değilse sözde genç kalmak hevesinde olan bazı anneler görüyorum ki çocuklarına ‘anne’ dedirtmiyorlar. Doğrudan doğruya kendi isimlerini öğretiyorlar. (...) Evlat sahibi olmadım. Fakat ne de olsa insan babalığı, anneliği tahmin ediyor. Çocuğun kendisine anne ve yahut baba demesi, bir anne, bir baba için dünyalara değer. Birkaç sene – o da sözde – gençleşmek için ‘anne’ denilmek zevkinden vazgeçmek ne garip bir histir anlamıyorum. (Es, 1934a, s.3)

Hikmet Feridun Es, 22 Şubat 1934’te “kadınların köpek merakını” eleştirmiştir. İstanbul’da şık giyimli kadınlar gördüğünden bahseden Es, söz konusu kadınların yanlarında köpek gezdirmelerine bir anlam veremediğini belirtmektedir (Es, 1934b). 18 Mart 1934’teki “Biçare süpürgeler!” başlıklı yazısında da kadınların ev işleri ile ilgilenmediğinden yakınmakta ve şöyle devam etmektedir:

Bir zamanlar en güzel kadınların ellerinden düşmeyen bu sarı benizli yosmaya şimdi elini

uzatan yok. Manikürlü eller artık ona iltifat etmiyor. (...) Evlerde, konaklarda kız çocuklarına bile oyuncak makamında küçük süpürgeler alırlardı. (...) Bu onun için hem bir eğlence hem de bir ev kadınlığı, süpürge süpürmek stajı yerine geçerdi. (Es, 1934c, s.3)

24 Haziran 1934’teki yazısında Hikmet Feridun Es, Erol Tekin isimli bir yazarın kitabından bazı bölümleri aktarmıştır. Kitaptaki bir kadın karakterin “Oh... Mon Bibi” diyerek konuştuğundan bahseden Es, kadının yabancı değil de Türk olmasından ötürü şaşırdığını okuyucusuna aktarmaktadır: “Eğer bu tarzda bir sevdiğim olsaydı ve bana ‘Oh! Mon Bibi’ demeye kalksaydı alimallah ağzını kulaklarına kadar yırtmasam bile pılıyı pırtıyı toplar gözümün gördüğü yere kaçardım” (Es, 1934ç, s.3). 28 Haziran 1934’te yazdığı “Kadın diktatörlüğü” başlıklı makalesinde ise Hikmet Feridun Es, Kadınlar Birliği’ne gelen bir mektubu okuyucusuyla paylaşmaktadır. Mektupta bir erkek vatandaşın, kadınların işlerini ellerinden aldığını ve adalet istediği yazılmıştır. Erkeklerin halini yaşlı ve hasta bir aslana benzeten Hikmet Feridun Es, “nihayet bu günleri de görecek mi idik?” diyerek durumdan duyduğu mutluluğu ifade etmektedir. Ancak konuyu yine tramvayda yer verme meselesine getirmektedir: “Fakat insanın zoruna giden nedir biliyor musunuz? Kadınlar bu kadar kuvvetli olsunlar, erkekleri kadınlar birliğine (...) müracaat ettirecek kadar vaziyete hâkim olsunlar... Sonra da tramvaylarda kalkıp: Buyurunuz efendim! (...) İşte kadınlar diktatörlüğü diye buna derler” (Es, 1934d, s.3).

Hikmet Feridun Es’in zaman zaman Türk Kadınlar Birliği’nin ilk başkanı olan Nezihe Muhiddin hakkında da yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Nezihe Muhiddin 1924-1927 yılları arasında kadın hareketini güçlendirmek için mücadele vermiş, 1925 yılında fikirlerini, kendi finanse ettiği *Kadın Yolu* dergisinde dile getirerek kadınların ilerlemesini sağlamaya çalışmıştır (Kaçar, 2020). Nezihe Muhiddin kadınları etkin ve katılımcı olarak görmek istemiştir. Ancak fikirleri, o dönemin siyasi ortamı ile uyumlu olmamıştır. Çünkü iktidarın bakış açısına göre Türk kadınının en büyük görevi vatana evlat yetiştirmektir, bu bağlamda kadının siyasal ve sosyal katılımı istenmemektedir. Dönemin

yönetici kadroları, kadını daha edilgen bir konumda görmektedirler (Zihnioğlu, 2003). Balcı ve Tuzak'a göre (2017), Nezihe Muhiddin'in aşırı bir kadın politikası güttüğü düşünüldüğünden 1927'de olağanüstü bir kongre toplanarak Muhiddin ve ekibi düşürülmüş, yerine daha ılımlı bir çizgide olan Latife Bekir Hanım ve ekibi getirilmiştir. Bu olaydan sonra dönemin basınında zaman zaman, Nezihe Muhiddin'e karşı bir itibarsızlaştırma politikası güdüldüğü fark edilmektedir. Hikmet Feridun Es'in de yazılarında bu politikaya destek olduğu görülmektedir. Örneğin 1 Eylül 1930'daki yazısında vapurda rastladığı Nezihe Muhiddin'i 'keklik' olarak anlatmaktadır. "Bir avcı dostum anlatmıştı" diye başladığı yazısında Hikmet Feridun Es, keklik kılavuzu isminde bir kuş cinsinin olduğunu ve dağınık halde bulunan keklikleri toplayıp arkasına taktığını, görevini çok önemli gördüğünü ve kafiledeki kekliklere bir yuva bulduğunu anlatmaktadır. Yazısının devamında Nezihe Muhiddin'in genç/ihthiyar bir grup kadınla vapurdan indiğinden ve beraberindeki kadınların önünde yürüyerek bir hana girdiğinden bahsetmektedir (Es, 1930g). 28 Kasım 1931'deki "Ne fark var?" başlıklı yazısında da Nezihe Muhiddin'in yeni bir kitap yazdığını okuyucusuyla paylaşmaktadır. Nezihe Muhiddin kitapta kendisinin, Üsküdar vapurunda dar etek giydikleri için yaşlı bir kadın ve çevresindekiler tarafından hakarete uğradığını anlatmıştır. Hikmet Feridun Es, erkeklerin de pantolon paçalarını daralttığını ancak hiçbir yaşlı erkeğin, dar paça pantolon giyen başka bir erkeğe hakaret etmediğini belirterek Nezihe Muhiddin'e "Demek ki minimini de olsa arada bir fark varmış hanım efendiciğim..." (Es, 1931h, s.3) diyerek giyim üzerindeki toplumsal baskıyı basitleştirdiği fark edilmektedir. 30 Aralık 1931'deki yazısında ise, "Hani belediye ile Nezihe Muhiddin Hanım da olmasa biz gazete fıkıracıları hapı yutar, mevzusuzluktan ne yapacağımızı şaşırırdık" (Es, 1931i, s.3) ifadeleriyle alay ettiği görülmektedir. Es, bir başka yazısında ise Muhiddin'in kitabını şu ifadelerle eleştirmektedir:

Kitabın ilk babını açtım... Bir tabir gözüme ilişti. 'Kıymettar mücevherler!' Kadın ideallerinin böyle kıymettar mücevherler! tabiri ile anlatılması! (...) Pırıldayan ışıldayan taşlar, gerdanlıklar, inci dizileri, elmaslar, yakutlar (...) En yüksek ideali

pırıltılı taşlarla anlatmak (...) İdeal mi? Yoksa mücevherci dükkânı vitrini mi? (Es, 1931i, s.3)

3.2. Hikmet Feridun Es'in Övdüğü Türk Kadını

Övgü taşıyan ilk yazıya 10 Temmuz 1932'de rastlanmaktadır. "Mis Türkiye niçin güzeldir?" başlığını taşıyan makalesinde Türkiye güzeli Keriman Halis ile konuşurken kendi kendine, "onun neden bu kadar güzel olduğunu" (Es, 1932f, s.3) sorduğunu belirtmekte ve hemen ardından cevabını şöyle vermektedir: "Kraliçenin bütün hareketleri, başkalarından çalınma değildi, kendisinin, hareketleri kendi hareketleri, kendi tavırları idi. Bütün güzelliği belki de hiçbir sinema artistine hiçbir surette benzememesinden ileri geliyordu. Oturuşu bizim bildiğimiz oturuştur."

Hikmet Feridun Es 2 Ağustos 1932'de Keriman Halis ile bir röportaj yapmıştır. Onun güzellik hakkındaki, "Boya kadınları çirkinleştiren en büyük sebeptir" (Es, 1932g, s.3) yorumunu sütunlarına taşıyan Es, güzellik kraliçesinin boya düşmanı olduğunu belirtmektedir. 8 Kasım 1933'teki "Tek mektep Tek terbiye" başlıklı yazısında ise genç kızların neden asker olmak istediklerini sorgulamaktadır. Bu isteği Cumhuriyet yönetiminin eğitim sistemine bağlayan Es, geçmişte kız öğrencilerin başörtüleri ile yıkık dökük binalarda ve ürkek bir biçimde eğitim gördüğünü anlatmakta ve artık kız-erkek öğrencilerin birlikte tek bir terbiyeden geçtiklerini vurgulamaktadır:

Erkek terbiyesini alan tamamıyla erkek gibi yetişen kız talebenin bütün erkek işlerinde yer almasını istemesi pek tabiidir. (...) memleketin müdafaasını kuvvetlendirmek yolunda da müstesna bir azimle yürüyen Türk kadını, genç Türk kızlarını gördüğüm vakit duymuş olduğum heyecanı ifade için kelime bulamıyorum. (Es, 1933b, s.3)

18 Kasım 1933'te kaleme aldığı yazısı da üstteki yazının devamı niteliğindedir. Hikmet Feridun Es, Sivas'ta yaşayan kız öğretmen okulundaki öğrencilerin kendisine mektup yazdıklarını ve okullarının kapatıldığını ilettiklerini ancak Sivas'ta faaliyette olan bir de erkek öğretmen okulunun bulunduğunu ve neden o okula nakillerinin yapılmadığını mektuplarında anlatmaktadırlar.

İstanbul öğretmen okulunda kız-erkek eğitimin birlikte yapılabilmesini belirten Hikmet Feridun Es, yazısına şöyle devam etmektedir:

İstanbul’da yüksek muallim mektebinde kız-erkek talebe – hem de leyli olarak – beraber okuyorlar ve bu beraberliğin şimdiye kadar hiçbir mahzuru görülmemiştir. (...) Kadınlarımız, genç kızlarımız ordunun içine bile girmek için çalıştıkları bu zamanda neden bir erkek muallim mektebine giremezlermiş... Belki yakında onları Harbiye mektebinde bile göreceğiz... (Es, 1933c, s.3)

Hikmet Feridun Es, 27 Kasım 1933’teki yazısında bir Fransız gazetesinin “Şayanı hayret... Türkiye’de kadınlardan sinema artisti var” başlıklı yazısına sinirlendiğini belirtmekte, bunda hayret edilecek bir durumun olmadığını ifade etmekte ve Türkiye’de kadın hâkim, ressam, avukat, doktor ve dişçi olduğunu hatta “alası var. Kimse hayretten dilini yutmasın” (Es, 1933ç, s.3) demektedir. 7 Aralık 1933’teki yazısında ise aynı konu üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Es’e göre Türkiye’de kadınlar polis, avukat, hâkim, mühendis vb. meslekleri layıkıyla yapabilmektedirler. Ancak kadın mesleği denilince sadece bir meslek grubunun akla gelmemesi gerektiğini belirten Es, kadınların bir başka cephede daha uğraştığını vurgulamaktadır:

Hanımlarımızın bir kısmı asker olmak için talim yapadursunlar bir kısmı da büyük validelerinden kalma eski köhne mutfağın yerine asri bir mutfak tesisi için çalışıyorlar. (...) ve ortaya yeni, asri bir mutfak çıkıyor. Yine birçok İstanbul hanımları şapkacılık dersi alıyorlar. (...) Kadının kadın olması için mutlaka erkek işi yapması lazım değildir. (Es, 1933d, s.3)

Es, 10 Aralık 1933’te ise kadınlar arasında ev işi müsabakaları yapılması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu tür müsabakaların genç kızları ev işleri konusunda eğiteceğini ve ayrıca eğlenceli de olacağının vurgusunu yapan Hikmet Feridun Es, yazısını şu cümle ile bitirmektedir: “Bence her genç kız bütün bu müsabakalara girdikten sonra evlenmelidir” (Es, 1933e, s.3). 16 Şubat 1934’te kaleme aldığı “Çalışan kadın” başlıklı yazısında Hikmet Feridun Es okuyucusuna şu soruyu sormaktadır: “Şüphe yok ki kadına hürmet en güzel şeydir. Lakin hürmet gören kadın yalnız hanım efendi midir?” Yazısında bu

soruyu sorması aslında bir gözlemine dayanmaktadır. İstanbul’un yoğun kar yağışı aldığı bir günde yolların kapandığını gözlemlemiş ve zorlukla yürünen bir sokakta, iyi giyimli üç genç adam ile işçi bir kadının karşılaştığını fark etmiştir. İyi giyimli gençlerin işçi kadına yol vermediğini ve kadını karların içine düşmek zorunda bıraktıklarını belirten Es, kadına hürmet edilmesi için illaki şık ve manikürlü mü olması gerek diye sormakta ve eklemektedir: “Hâlbuki asıl hürmet edilecek kadın, ekmeğini kendi teriyle kazanan, çalışan kadın değil midir?” (Es, 1934e, s.3).

SONUÇ

Hikmet Feridun Es, dönemin İstanbul’unda karşılaştığı ya da okuduğu metinlerdeki kadın figürlerini zaman zaman sert zaman zaman da esprili bir üslupla okuyucusuna yansıtmak istemiştir ancak çoğu zaman eleştirel olduğu dikkat çekmektedir. Hikmet Feridun Es, modernleşmeyle birlikte İstanbul’daki kadınların yaşamlarındaki değişiklikleri, yaşadığı yılların değer yargıları üzerinden okumuş ve bu dönüşümün, yüzeysel bir biçimde statü sembolleriyle sınırlı olduğunu, moda ve şıklık gibi imaja yönelik olup kültürel değerlerden uzak bir estetik anlayışıyla şekillenmeye başladığını gözlemlemiştir. Yazılarında sık sık güneşten yanmış bronz tenler, ‘seksapel’ gibi yabancı kavramlar ya da tramvayda güzellik uğruna dil çıkaran kadınlar gibi çok çeşitli örneklerle rastladığını iddia eden Hikmet Feridun Es, İstanbul’da, Batı’nın olumsuz etkilerinin ve oradan gelen her türlü yeni alışkanlıkların kamusal alanda tuhaf manzaralara neden olduğunu öne sürmüş ve bu bağlamda geleneksel değer yargılarının altüst olduğunu okuyucusuna aktarmak istemiştir. Anlamın, bir gazetecinin ürettiği temsiller aracılığıyla inşa edilme biçimlerini yazılarının bütününde gözlemek mümkündür. Yazarın üslubu ve söylemlerindeki mevcut toplumsal kültürel kodlar aracılığıyla güçlü ve yönlendirici bir etki yaratmak istediği fark edilebilmektedir. Yazılarından anlaşıldığı üzere İstanbul kadını hem görevlerinin bilincinde olan bir ev kadını olmak zorundadır ancak bu görevini layıkıyla yerine getirirse kariyerinde ilerlemesinde bir mahsur bulunmamaktadır. Es’in yazılarında, kadınların da erkekler gibi çalışması gerektiğini savunduğu ve özellikle kadının ekonomik

bağımsızlığına vurgu yaptığı da fark edilmektedir. Fakat bunları yaparken kadın mutlaka, dönemin iktidarının kendisine tanıdığı hak ve roller ölçüsünde hayatına devam etmelidir yoksa Nezihe Muhiddin örneğinde olduğu gibi okuyucunun gözünde bir anda değersizleşebilir. Öte yandan yazarın Türk kadın temsilini, 'milli karakter' ekseninde üretmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Es, genç kızlara Batı taklitçiliğine kaymamaları ve özellikle güzellik kraliçesi Keriman Halis gibi milli ve özgün bir figür haline gelmelerini (Es, 1932f) öğütlemektedir. Çoğu yazısında genç kızların güzellik ve giyimlerine önem gösterdikleri kadar entelektüel bir birikime de önem vermeleri gerektiğini anlatmaktadır. Kadınların erkek işlerinde faaliyet göstermesinin önemli olduğunu vurgulamakla beraber Hikmet Feridun Es'in, çalışmada örneklenen bir yazısındaki, "kadının mutlaka erkek işi yapması lazım değildir" (Es, 1933d) ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere, zihninde bir denge oturtamadığını söylemek mümkündür. Yazılarında kadınlara asıl hedefin iyi bir eş ve anne olmak olduğunu hatırlatmak istemektedir. Saygı gösterilmesi gereken kadının, ekmeğini *alın teriyle kazanan kadın* olabileceğini savunmaktadır. Es'in tüm gözlem ve yorumları dikkate alındığında, resmî ideolojinin ve anlamın dil aracılığıyla tekrar inşa edildiği ve bunun popüler bir gazeteci tarafından zaman zaman esprili bir biçimde yapıldığı açıkça fark edilebilmektedir. Hikmet Feridun Es'in İstanbul'daki gözlemlerinden yola çıkarak ve kendi hayat görüşünü de katarak okuyucusuna sunduğu kadın temsillerinde, kariyer sahibi ve ekonomik olarak güçlü, çalışkan bir kadının yükselmesine özlem duyduğu anlaşılmakta, gündelik zevklerin peşinden koşan kadınlar eleştirilmekte ve özellikle modernleşmenin Türk kadınlarının sahip olduğu geleneksel rolleri yıkacağından duyduğu endişe görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaç, S., Çivitçi, Ş., & Boğday Saygılı, B. (2007). Cumhuriyetten günümüze kadın giyim kültüründeki değişimler üzerine bir araştırma. *International Congress Of Asian and North African Studies Icanas* 38, 1-20.
- Atabaki, T., Zürcher, E. J. (2012). *Türkiye ve İran'da otoriter modernleşme: Atatürk ve Rıza Şah dönemleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, R. (2018). Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 48-70.
- Aydın, R. (2024). Cumhuriyet ve kültürel dönüşümler: Mekân, moda ve kıyafet. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1053-1068.
- Baş, S. (2011). Hikmet Feridun Es'in Akşam gazetesindeki yazılarında İstanbul'un kültür ve sanat hayatı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 24-59.
- Bora, A. (2010). *Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İletişim Yayınları.
- Cem, İ. (2010). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Es, H. F. (1954). *Aşk tamamları*. Çağlayan Yayınevi.
- Es, H. F. (1930a, 12 Nisan). Anket defteri. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930b, 23 Nisan). Kari okuyucu. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930c, 11 Mart). Kaptan olmak lazım. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930ç, 19 Temmuz). Saat 14 tramvayı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930d, 2 Ağustos). Tayyare merakı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930e, 3 Ağustos). Nebatlar nasıl sevişirler? *Akşam*.
- Es, H. F. (1930f, 9 Ağustos). Bir semtin panoraması. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930g, 17 Ağustos). Bu da bir teselli. *Akşam*.
- Es, H. F. (1930ğ, 1 Eylül). Bir avcı dostum anlatmıştı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931a, 25 Mayıs). Cinsi cazibe. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931b, 26 Mayıs). Yemekler. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931c, 30 Mayıs). Aşk hatıraları. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931ç, 21 Kasım). En basit iş. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931d, 6 Aralık). Teselli. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931e, 5 Aralık). Vatandaş şık ol! *Akşam*.
- Es, H. F. (1931f, 12 Aralık). Yerli malı missler. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931g, 26 Aralık). Ben de Türk tipi yoktur. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931h, 28 Kasım). Ne fark var? *Akşam*.
- Es, H. F. (1931ı, 30 Aralık). Aradaki farklar. *Akşam*.
- Es, H. F. (1931i, 1 Aralık). Mücevherci dükkânı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1932a, 9 Ocak). Var var ama... *Akşam*.
- Es, H. F. (1932b, 19 Ocak). Erkekler cemiyetinin gayeleri nedir? *Akşam*.
- Es, H. F. (1932c, 6 Ağustos). Beyazlık modası. *Akşam*.
- Es, H. F. (1932ç, 7 Ağustos). Apartıman merakı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1932d, 9 Ağustos). Güzel olmak için. *Akşam*.
- Es, H. F. (1932e, 30 Aralık). Tarhana çorbası kraliçesi. *Akşam*.
- Es, H. F. (1932f, 10 Temmuz). Mis Türkiye niçin güzeldir? *Akşam*.
- Es, H. F. (1932g, 2 Ağustos). Bülbülün çektiği. *Akşam*.
- Es, H. F. (1933a, 26 Kasım). Kraldan ziyade kral taraftarı olmayalım. *Akşam*.

- Es, H. F. (1933b, 8 Kasım). Tek mektep tek terbiye. *Akşam*.
- Es, H. F. (1933c, 18 Kasım). 20 müstakbel muallim. *Akşam*.
- Es, H. F. (1933ç, 27 Kasım). Şayanı hayret... Türkiye'de kadınlardan sinema artisti var. *Akşam*.
- Es, H. F. (1933d, 7 Aralık). Kadınlarımız. *Akşam*.
- Es, H. F. (1933e, 10 Aralık). Tahta silmek, bulaşık yıkamak, ütü ütölemek. *Akşam*.
- Es, H. F. (1934a, 18 Şubat). Sözde gençlik. *Akşam*.
- Es, H. F. (1934b, 22 Şubat). Köpek merakı. *Akşam*.
- Es, H. F. (1934c, 18 Mart). Biçare süpürgeler! *Akşam*.
- Es, H. F. (1934ç, 24 Haziran). Oh... Mon Bibi. *Akşam*.
- Es, H. F. (1934d, 28 Haziran). Kadın diktatörlüğü. *Akşam*.
- Es, H. F. (1934e, 16 Şubat). Çalışan kadın. *Akşam*.
- Feroz, A. (2009). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Kaynak Yayınları.
- Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1931-1938): Tek partili cumhuriyet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güngör, N. (2010). Basın özgürlüğü açısından kurumsallaşma çabaları: Serbesti ve kısıtlamalar. İçinde N. Güngör (Ed.), *Cumhuriyet döneminde iletişim*. Siyasal Kitabevi.
- Günvar, O. (1968). *Babıali'nin yarım asırlıkları*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları* (İ. Dündar, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Kaçar, A. (2020). *Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine kadın hareketi ve basına yansımaları (1923-1935)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. Metis Yayınları.
- Karakılıç, S. (2013). Eşinin gözüyle Hikmet Feridun Es. *Türk Dili Dergisi*, 743, 72-78.
- Kavaklı, N. (2005). *Bir gazetenin tarihi: Akşam*. Yapı Kredi Yayınları.
- Keser, N. (2012). İktidarın resmi: Tek parti dönemi Türk resmi. Karahan Kitabevi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Makal, A. (1999). *Türkiye'de tek partili dönemde çalışma ilişkileri: 1920-1946*. İmge Kitabevi.
- Meral, B., Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Nezihe Muhiddin özelinde Türk kadınlarının siyasi hakları için mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 43-51.
- Oğuzhan, M. (2023). Erken Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal katılımı: *Türk Kadın Birliği. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 9, 406-424.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Kronik Kitap.
- Öz, H. (2018). Cumhuriyet dönemi Türk sinemasında kadın temsili. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 143-180.
- Solelli, S. (2015). *Bizim caddeden portreler*. (N. Tolga, Ed.). Cümle Yayınları.
- Uzmay, Ü. (2010). Hikmet Feridun Es'in bizi götürdüğü âlemler. *Kebikeç*, 29, 183-194.
- Yavuz, S. (2019). *Cumhuriyet misyonerleri: 1930-1946 arası Türkiye'de bir politik özne olarak gençlik inşası*. Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap*. Metis Yayınları.

Zürcher, E. J. (2012). Kemalist Cumhuriyet'te kurumların inşası: Halk Fırkasının rolü. İçinde T. Atabaki & E. J. Zürcher (Ed.), *Türkiye ve İran'da otoriter modernleşme: Atatürk ve Rıza Şah dönemleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.